

Asia: VN/26814/2024

Koulutustarpeen ennakointimalli

Lausunnonantajan lausunto

Yleiset huomiot työryhmän esityksestä

Kaakkois-Suomen ELY-keskus pitää erittäin tärkeänä, että koulutustarpeiden ennakointia kehitetään pitkäjänteiseksi, systemaattiseksi ja valtakunnallisesti yhtenäiseksi. On myönteistä, että työryhmän esityksessä on tunnistettu koulutus- ja osaamistason nostamisen keskeinen merkitys Suomen kasvuun ja tuottavuudelle. Raportin mukainen tavoite rakentaa malli, joka tukee poliittista päätöksentekoa ja jolla voidaan tarkastella koulutustarjonnan ja työvoimatarpeen suhdetta vuosikymmenten aikajänteellä, on perusteltu ja antaa hyvän pohjan tulevalle ennakoinnin kehittämistyölle. Positiivista on myös se, että mallin tulokset on tarkoitettu julkaista avoimesti, jolloin ne ovat tutkijoiden ja sidosryhmien hyödynnettävissä ja arvioitavissa.

Esitys kuvaa selkeästi, että malli tuottaa perusskenaarion koulutuksen sektorikohtaisesta ja alakohtaisesta jakaumasta sekä pitkän aikavälin projektioita 15–25 vuoden horisontilla. Tämä auttaa jäsentämään koulutustarjonnan rakenteellisia vaikutuksia. Mallissa korostetaan, että ensimmäinen perusskenaario on identtinen pohjaskenaarion kanssa, koska tarvetta korjaaville muutoksille ei työryhmän mukaan löytynyt. Samalla tuloksena esitetään suunta, jossa korkeakoulutuksen tarve kasvaa, ammatillisen koulutuksen osuus työmarkkinatarpeesta pienenee huomattavasti ja koulutustarve painottuu erityisesti terveys- ja hyvinvointialueille, kun taas tekniikan, palvelualojen ja ICT-alojen koulutustarve olisi nykyistä pienempi.

Kokonaiskehikko on hyödyllinen lähtökohta, mutta se rakentuu vahvasti nykyhetken työmarkkinainformaatiolle ja siitä johdetuille päätelmille. Tämä edellyttää erityistä huolellisuutta tulosten tulkinnessa alueellisesta näkökulmasta, sillä mallin logiikka voi johtaa siihen, että ammatillisen koulutuksen merkitys arvioidaan alimittaiseksi ja alueelliset erityistarpeet jäävät huomioimatta. Kaakkois-Suomen osalta tämä on merkittävä huoli, koska alueen teollisuus ja logistiikka nojaavat osaaviin ammattiosajiin, joiden saatavuus ratkaisevat myös alueen investointien ja elinkeinoelämän uudistumisen edellytykset.

Lausunnonantajan näkemykset koskien koulutustarpeen ennakkoinnin periaatteita

Työryhmän raportin perusvalinta on ankkuroida ennakointi toteutuneeseen työllistymiseen ja tutkintojen markkinatuottoon sekä käyttää palkka- ja työllisyystietoa työvoiman kysynnän ja tuottavuuden mittareina. Tämä antaa mallille toki laskennallista johdonmukaisuutta, mutta se rajaa tarkastelun liiaksi erityisesti palkkainformaation varaan. Palkkaindikaattorit eivät huomioi esimerkiksi tilanteita, joissa työvoiman kriittisyys ei heijastu palkkarakenteeseen, kuten monilla julkisen sektorin aloilla tai teknisen teollisuuden ja logistiikan työtehtävissä. Tällöin koulutusmitoitus voi vääristyä.

Malli rakentuu valtakunnallisille keskiarvoille, mikä tekee siitä yksinkertaisen ja vertailukelpoisen, mutta samalla alueelliset erityispiirteet jäävät huomiotta. Tämä on ongelmallista erityisesti Kaakkois-Suomessa, jossa vientivetoinen teollisuus ja logistiikka ovat keskeisiä työllistäjiä, mutta eivät nouse mallissa esiin koulutustarpeina. Jos koulutustarjonta ohjautuu valtakunnallisen keskiarvon mukaan, riskinä on, että työvoimatarpeet jäävät tyydyttämättä juuri niillä aloilla, joilla osaajapula uhkaa pahiten.

Raportissa todetaan myös, ettei malli sisällä toimialakohtaisia määrällisiä tai laadullisia tulevaisuuden skenaarioita. Tämä tekee mallista haavoittuvan, koska työelämää muovaavat voimakkaasti esimerkiksi tekoäly, vihreä siirtymä, digitalisaatio ja geopoliittiset muutokset. Uudet toimialat, kuten vetytalous ja akkuteollisuus, eivät näy mallissa lainkaan, vaikka ne edellyttävät myös merkittävää määrää ammattiosaajia paitsi rakennusvaiheessa niin myös ylläpitotehtävissä.

Menneeseen kehitykseen perustuva tilastotarkastelu ei tarjoa kestäväää pohjaa pitkän aikavälin koulutustarpeen ennakkoinnille, sillä toimiala- ja ammattirakenteet muuttuvat ajassa usein nopeastikin ja kokonaan uusia osaamisaloja syntyy jatkuvasti. Tulevaisuuden osaamistarpeita ei voida perustellusti arvioida pelkästään menneiden rakenteiden varassa, koska tällainen lähestymistapa painottaa olemassa olevia ammatteja ja sivuuttaa nousevat alat. Havainnollistavana esimerkkinä voidaan todeta, että jos esimerkiksi Nokian kasvuvaiheessa 1990-luvulla olisi nojattu ainoastaan tilastoihin, Suomen kansantalouden kasvu 2000-luvun alussa olisi jäänyt selvästi toteutunutta heikommaksi. Tämä osoittaa, että koulutustarpeiden ennakkoinnissa on välttämätöntä hyödyntää tulevaisuussignaaleja, teknologia- ja investointinäkymiä sekä vaihtoehtoisia skenaarioita, jotta koulutustarjonta tukee myös uusien kasvualojen syntymistä eikä pelkästään vakiintuneiden alojen jatkuvuutta.

Nykyisessä kiristyneessä geopoliittisessa tilanteessa, erityisesti Kaakkois-Suomen rajaseudulla, huoltovarmuuteen liittyvien ammatillisten tutkintojen määrällistä vahvistamista ei voida perustella ainoastaan nykyisillä työmarkkinoiden tarpeilla, vaan koulutuksen tulee ennakoida myös mahdollisia kriisiskenaarioita ja alueellisia infrastruktuurien turvaamis- ja varautumistarpeita. Huoltovarmuuden näkökulmasta Kaakkois-Suomi voi tarvita juuri sellaista ammatillista erityisosaamista, jonka ylläpito ei synny markkinaehtoisesti, vaan edellyttää strategista suunnittelua ja pitkäjänteistä koulutuspolitiikkaa sekä huoltovarmuusalojen osaajien työllistämisen edistämisen erityispanostuksia rauhan oloissa.

Raportti painottaa lisäksi koulutusasteen nostoa. Tämä on tärkeää, mutta ei yksin riitä vastaamaan osaamistarpeisiin. Tulevaisuuden työmarkkinat rakentuvat merkittävältä osin myös ammattiosaajien lisä- ja täydennyskoulutukseen sekä eri koulutusasteiden yhdistelmille ja jatkuvalla oppimiselle. Erityisesti ammatillisen ja korkea-asteen koulutuksen rajapintaan syntyvät uudet osaamiskokonaisuudet jäävät mallissa liian vähälle huomiolle, mikä kaventaa sen kokonaisvaltaista käyttökelpoisuutta.

Lausunnonantajan näkemykset koskien koulutustarpeen ennakointimallin toteutusta

Esityksen tekninen toteutus perustuu niin sanottuun lähtölaskentaan, jossa yhdistetään työllisyys, tutkintojen tuotto, työttömyys- ja työvoimapula-komponentti ja yhteinen skaalausparametri. Rakenne on johdonmukainen, mutta altis vinoumille, koska yksittäinen skaalauskerroin voi ohjata koko tulosta, jos pohjatiedot poikkeavat merkittävästi todellisuudesta.

Työryhmän esitys tukeutuu yhden pohjavuoden tietoihin, joka perustuu parin vuoden takaisiin tilastoihin. Ratkaisu ei tarjoa reaaliaikaista kokonaiskuvaa ja tekee samalla työryhmän esittämistä tuloksista suhdanneherkkiä. Jos pohjavuoden tilastot poikkeavat normaalista esimerkiksi tilapäisen työllisyysnotkahduksen vuoksi, tämä antaa samalla vääristymän pitkän aikavälin koulutustarpeista. Vaikka tuoreimpien tilastojen muutokset tai niiden vuosikeskiarvot huomioitaisiinkin mallissa, niin suhdannemuutoksista poukkoilevat ennakointitulokset eivät antaisi uskottavaa perustaa elinkeinoelämän työvoimatarpeiden vastaamiseen ja tulevien investointien kohdentamiseen erityisesti Kaakkois-Suomeen.

Mallin vaikeaselkoisuus on merkittävä haaste. Laskentaprosessi on monimutkainen ja vaikeasti avautuva niille, joiden pitäisi hyödyntää tuloksia päätöksenteossa. Lisäksi raportissa todetaan, että mallin parametreja voidaan muuttaa työryhmän harkinnan mukaan, mutta päätöksenteon prosessia ei avata. Tämä voi heikentää mallin uskottavuutta ja vaikeuttaa sen arviointia. Ennakointimallin tulokset eivät perustune täten työelämän toimijoiden näkemyksiin laaja-alaisesti. Ennakointia on toteutettu aiemmin Osaamisen ennakointifoorumissa, jossa työelämän osallistaminen ennakointiprosessiin on vahvistanut työelämän ja koulutuksen tarjoajien vuorovaikutteista yhteistyötä sekä sitoutumista yhteisiin tavoitteisiin.

Esitys jättää ulkopuolelle myös keskeisiä työmarkkinoiden dynamiikan elementtejä. Työvoimapoistumaa ja ammattisiirtymiä ei ole sisällytetty lainkaan laskentaan, vaikka ne vaikuttavat merkittävästi koulutusaste- ja alakohtaisiin tarpeisiin. Jos esimerkiksi suuri joukko työntekijöitä poistuu alalta eläkkeelle ja osa siirtyy kokonaan toiselle alalle (esimerkiksi äkilliset rakennemuutosalat), koulutuksen mitoituksen tarve on huomattavasti suurempi kuin pelkkä nykytilaan perustuva tarkastelu osoittaa.

Raportissa oletetaan, että merkittävä osa ammattiosaajatarpeesta voidaan kattaa kansainvälisellä työvoimalla. Tämä on periaatteessa mahdollista, mutta vaatisi rinnalle mittavia hallinnollisia toimenpiteitä sekä valtiontalouden kohdennuksia – kansainvälisen rekrytoinnin merkittävää laajentamista, kielikoulutusta, täydennyskoulutusta ja urapolkujen kehittämistä – joiden kokonaisvaikutuksia ei esityksessä kuvata. Myös säädeltyjen ammattien erityisvaatimukset jäävät huomiotta, vaikka ne asettavat rajoitteita sille, millaisia osaajia voidaan houkutella ulkomailta ilman lisäkoulutusta.

Lausunnonantajan näkemykset koskien työryhmäraportin mukaisen perusskenaarion ennakointitulosta

Raportin perusskenaario osoittaa, että korkeakoulutuksen tarve kasvaa ja ammatillisen koulutuksen tarve pienenee huomattavasti. Tämä heijastaa mallin peruslogiikkaa, mutta ei anna kattavaa kuvaa tulevaisuuden osaamiskysynnän muutoksista seuraavista määrällisistä koulutustarpeista.

Kaakkois-Suomen näkökulmasta tällainen kehitys kaventaisi ammatillisen koulutuksen roolia ja vaarantaisi alueen keskeisten toimialojen – kuten metsäteollisuuden, logistiikan, energiateollisuuden ja rakentamisen – työvoiman saatavuuden. Malli ei myöskään ota huomioon vihreän siirtymän ja digitalisaation vaikutuksia ammattiosaajien tarpeeseen, vaikka näiden seurauksena kasvaa erityisesti tarve rakennusallalle, asentajille, prosessinhoitajille ja teknisille osaajille.

Raportin tulokset voivat myös lisätä koulutusjärjestelmän vinoumaa. Jos lukiokoulutukseen ohjautuu ammatillisen koulutuksen vähentämisen kautta yhä enemmän nuoria ilman realistisia valmiuksia tai yksilön tahtotilaa korkeakoulutukseen, seurauksena voi olla koulutuksen keskeyttämisiä ja syrjäytymistä, mikä lisää entisestään rakenteellista työttömyyttä ja syventää työmarkkinoiden kahtiajakoa.

Kaakkois-Suomen ELY-keskus katsookin, että työryhmän esittämää mallia tulisi täydentää ratkaisuilla, joissa huomioidaan erityisesti alueiden ja toimialojen vaihtoehtoiset kehityspolut, uusien toimialojen osaamistarpeet, työvoimapoistuma- ja ammatinsiirtymät, elinkeinoelämän investointitarpeet, säädeltyjen ammattien vaatimukset sekä vihreän siirtymän ja digitalisaation vaikutukset koulutustarpeeseen. Tämä parantaisi mallin joustavuutta ja tekisi siitä välineen, joka palvelee sekä valtakunnallisia että alueellisia tarpeita.

Paananen Tarja

Kaakkois-Suomen ELY - Elinkeinot, työvoima ja osaaminen -yksikkö, yksikön päällikkö Mikko Hannula

